

ДЕРЖАВА І ПРАВО У ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДАХ ЕПІКУРЕЙЦІВ

Досліджуються філософські погляди давньогрецького мислителя Епікура та його послідовників на державу і право. Піддається аналізу епікурейська екстраполяція принципів атомарної будови Всесвіту на сферу соціального буття.

Ключові слова: Епікур, Демокрит, філософсько-правові погляди, атомарна будова світу, апонія, атараксія, демократія.

Постановка проблеми. У III ст. н.е. античний світ вступив у період поступового зростаючої кризи. Хронологічно це збігалось з добою так званого еллінізму. Остання була тісно пов'язана із військовим підкоренням Олександром Македонським майже усього відомого грекам світу, внаслідок чого еллініська культура та філософія поширилися на теренах досить значного регіону Середземномор'я, Близького Сходу, Персії та Середньої Азії, Західної Індії та ін. [24, с.51].

Послаблення давньогрецьких полісів, з одного боку, та зростаюча роль великих монархічних держав з іншого, у поєднанні з вельми посиленою динамікою економічного життя, яке тісно перепліталось з військовим, а також значне послаблення національних зв'язків, – усе це повною мірою супроводжувалося зростанням індивідуалістичних настроїв.

Істотні зміни називали й у змісті традиційно-філософської парадигми античного суспільства, а саме – цілісне, предметно-речове бачення світу ніби «подвоювалося»: поряд зі звичайним предметним світом речей мовби виростав новий – духовно-ідеальний (уже не предметний), «внутрішній», «індивідний» світ. У елліністичній (післяаристотелівській) філософії зазначені зміни виявляли себе, насамперед, не просто поворотом від космосу до людини (такий поворот здійснив ще Сократ), а винятковим проявом зацікавленості до розв'язання проблем морально-етичного характеру, до тематики суб'єктивізму. Цей поворот був притаманний і епікуреїзмові, як одному із провідних напрямків елліністичної філософії та проявлявся у тому, що чуттєво-матеріальний космос у процесі пізнання набував пріоритетного значення. Але в даному випадку він поставав лише у своїй об'єктивній даності, на нього також переносилися й усі суб'єктивні людські переживання, так що він опинявся вже не лише об'єктом, але й колосальним світовим суб'єктом [12, с.35]. Саме тому визначаючими особливостями цієї ранньо-елліністичної філософської школи можна назвати індивідуалізацію,

суб'єктивізм особистості та використання у процесі пізнання навколишнього світу, тобто космосу, індивідуальних людських особливостей, і саме епікуреїзм виступав яскравим проявом зазначених тенденцій у їх філософсько-правовому виразі.

Ступінь наукової розробки проблеми.

До проблем філософсько-правового викладення Епікуром та його послідовниками державно-правових феноменів зверталось не одне покоління учених-юристів, філософів, політологів. До їх числа належали імена таких західноєвропейських дослідників, як К.Маркс, М.Канто-Спенбер, Г.Арнім, Дж.Антисері, Ф. де Куландж та ін. Серед російських, радянських і вітчизняних учених, які у своїх працях прямо чи опосередковано досліджували державно-правову проблематику філософської спадщини Епікура, можна виділити А.Ф.Лосєва, В.С.Нерсисянца, Т.В.Гончарову, В.Ф.Асмуса, С.М.Трубецького та Є.М.Трубецького, О.Гришук та ін.

У вітчизняній юридичній літературі сучасного періоду висвітлюються лише окремі аспекти даної проблематики, а тому цілий ряд окремих філософсько-правових питань творчої спадщини Епікура потребує подальшого наукового аналізу.

Метою статті є системне аналітичне дослідження основних державно-правових феноменів філософського світосприйняття, яке було притаманне Епікурові та його послідовникам. Визначення епікурейської феноменології державно-правових інституцій, джерел їхнього походження та соціально-організаційного призначення.

Виклад основного матеріалу. *Епікур* (341-270 р. до н.е.) – автор багатьох філософських творів, у 306 р. до н.е. заснував в Афінах власну філософську школу. Оригінальні особливості його філософсько-світоглядних ідей та спосіб їхнього викладення складають враження, що зі світоглядними викладеннями мислителя відкривається нова сторінка в історії філософії: у багатьох відношеннях він – прототип філософа епохи еллінізму [10, с.521].

Майже буквально відтворюючи у власній концепції всі положення філософії Демокріта [3, с.131; 5, с.12; 9, с.88] (учителем Епікура був послідовник Демокріта Навсіфан), мислитель водночас надавав останній зовсім іншого звучання. Зокрема, у Демокріта атоми хоча й існують окремо один від одного, але за своєю природною сутністю є «частинками» певного загалу. Тобто за своєю природою вони не є одинарними самостійно-повноцінними категоріями суб'єктивного характеру, у той же час цим індивідуально-суб'єктивним категоріальним утворенням є сукупність пов'язаних між собою атомарних субстанцій, які не у змозі набувати індивідуалістично-суб'єктивних ознак, перебуваючи у самостійному, одиничному вираженні. Про це свідчить та обставина, що всі вони підпорядковані єдиному і незмінному «закону» – необхідності та, відповідно, змушені рухатися однаково, по прямій траєкторії. Але, як зазначав Епікур, рухаючись у такий спосіб, атоми не мали б змоги зіштовхуватися та утворювати міжатомарні зв'язки, адже шляхи їхнього просторового переміщення пролягали б по паралельних прямих. Але, одночасно, згідно з переконаннями Демокріта, вони неодмінно повинні перетинатися, оскільки існування речей у світі зумовлюється та виступає безпосереднім результатом атомарних з'єднань. Виходячи із зазначеної логічно-зумовленої особливості атомарної природи існування, можна припустити, що, володіючи власною, індивідуально вираженою траєкторією руху, атом набував індивідуально-суб'єктивних особливостей. Саме виходячи зі змісту наведеного припущення, Епікур приходив до висновку про те, що окремий атом є повноцінним, достатньо-самостійним суб'єктивним цілим – індивідом, а не структурною «частиною» якогось іншого складного утворення. Відштовхуючись від наведеного твердження, можна припустити, що кожен атом повинен мати власну, притаманну тільки йому, індивідуальну траєкторію руху, відмітну від шляхів переміщення решти елементарних частин. Але треба зазначити, що кількість цих об'єктів нескінченно велика, оскільки, на думку Епікура, неділимі та незмінні тіла (атоми) [20, с.130], різноманітні з'єднання яких породжують безкінечно-велику кількість форм матеріального існування живої та неживої природи, налічують безмежно-різноманітну кількість проявів. Саме тому атомарні траєкторії руху, у своїй незліченній кількості, фізично не можуть бути індивідуально-ізолюваними й у обов'язковому порядку змушені перетинатися. У результаті атомарних зіткнень елементарні

частки здебільшого об'єднуються, утворюючи нові матеріальні сутності, але навіть беручи безпосередню участь у цьому фізичному процесі, вони за своєю природою залишаються окремими, індивідуалістичними утвореннями. Саме ця ідентифікаційна особливість робить можливою ліквідацію міжелементарних зв'язків без втрати атомами притаманних їм фізичних якостей, та саме завдяки цьому процесові складно-цілісний фізичний об'єкт здатен припинити власне існування.

Поза складною будовою матеріального світу Епікур не залишав людського індивіда, вважаючи його невід'ємною частиною космосу, саме цим можна пояснити екстраполяцію принципів атомарної будови Всесвіту, сформульованих мислителем, на сферу соціального буття, у якому окремий індивід порівнювався з елементарною частинкою космосу – атомом. Саме тому, за уявленнями філософа, людина, яку фактично неможливо помітити у масштабних матеріальних проекціях космічного гатунку, є, як і атом, вільною у власному виборі, адже одні події у її житті відбуваються у силу необхідності, деякі – волею випадку, а всі інші – залежать від неї безпосередньо. Оскільки необхідність, на думку мислителя, не підлягає відповідальності, а випадок характеризується непостійністю, те, що залежить від індивіда, не підпорядковується жодному вищому еству, а тому Епікур зазначав, що не варто бути «рабом долі». Отже, на нашу думку, Епікур визначав незалежність суб'єктивно-індивідуального вибору поведінки від різноманітних факторів зовнішнього впливу. «На життєвому шляху не варто покладатися на волю випадковості чи керуватися необхідністю, а потрібно приймати самостійні, індивідуально-виважені рішення, керуючись лише розсудливістю» – саме у цьому і полягала, на наш погляд, сутність епікурейської свободи особистості.

У власній каноніці мислитель зазначав, що критеріями істини є чуттєві сприйняття [10, с.528], істинність яких доводилася тим, що вони не залежать від розумової діяльності [14, с.23]. Але зауважимо, що в атомарній системі справжня реальність, а саме атоми та пустота, недоступні для емпіричного пізнання, а тому можна зазначити, що чуттєві якості недостатньо об'єктивні тому, що для процесу з'ясування проблематики істинності атомізму вони нічого не дають [4, с.144; 14, с.526]. Та у даному випадку, на наш погляд, потрібно виходити саме з логічного аналізу на основі розумового сприйняття, як єдино-доступного, адже раціональне пізнання не ґрунтується лише на емпіризмі. Зокрема А.Ф.Лосєв з

цього приводу висловлював припущення про те, що відчутність не завжди зводилася лише до чуттєвих ознак. Атоми Демокріта й Епікура були не лише відчутними, але й завжди набували певної геометричної форми, і, тим не менше, цілком відчутними вони були лише умоглядно [9, с.87; 12, с.85]. Тому саме розумово-раціоналістична епікурейська ідея екстраполяції атомарної теорії на суспільство не викликає у нас сумнівів щодо її істинності та дає змогу вважати, що припущення «самочинного атомарного відхилення» [1, с.238; 2, с.92] було специфічно-філософським відображенням факту прояву в античного індивіда певного «мінімуму» особистої свободи, здатності протистояти, хоча б у певний спосіб, зовнішній примусовості всеохоплюючого гармонійного світопорядку, що тяжів донедавна над кожним античним індивідом як «невблаганна доля, фатум». Ця свобода була тим першим поштовхом, що у своєму результаті спричинив кризу античного суспільства і, відповідно, кризу античного світосприйняття. Людина – цей «соціальний атом» – починає поступово виявляти у собі (а не в космічному світопорядку, що нівелює, «розчиняє» її неповторність) автономну, цілком самостійну основу власної життєдіяльності [19, с.151; 24, с.52-53]. Епікурейська людина-атом хоча й рухається визначеною долею, фатумом траєкторією, все ж таки отримує внутрішньо-індивідуальну автономію, може не лише за примхами долі чи провидіння ставати учасником певних суспільних об'єднань (до прикладу – народитися громадянином того чи іншого державного утворення, створювати сім'ю), але вже й на власний розсуд входити до складу певних соціальних «молекул» (дружба, спільність занять, інтересів тощо), які й складають основу для виникнення нового суверенного суспільно-територіального утворення – держави, яка, згідно з ученнями мислителя, виникає на основі договору про неспричинення шкоди задля власної, індивідуальної безпеки.

Політичне життя, на думку Епікура, є принципово неприродним, тому що воно призводить до нескінченних хвилювань, перешкоджає досягненню апонії (відсутності тілесних страждань) і атараксії (незворушності душі), а значить, і щастя [13, с.260; 18, с.187; 22, с.212]. Тому держава, на його глибоке переконання, – це утворення неприродне, штучне, створене, як зазначав В.С.Нерсесянц, для забезпечення взаємної безпеки людей, подолання їхнього взаємного страху, неспричинення ними один одному шкоди [16, с.227]. Неприродність державного утворення Епікур доводив на прикладі спостереження за

процесом досягнення людиною власної життєвої мети, визначеної природою. Зокрема він зазначав, що ніхто не буде добровільно прагнути, з самого початку, досягнення влади над соціальними масами [15, с.236], адже ті задоволення, що пов'язуються з політичними символами, є неприродними, у наслідок чого в індивіда не виникає нагальної потреби заволодіння ними, саме тому вони фактично і є примарними [13, с.260; 22, с.134]. За своєю природою людина вимушена керуватися необхідностями, що носять повсякденний характер, та які пов'язані з виконанням нагальних життєвих і соціальних функцій. Але в індивіда, як складової частини, так би мовити, «атома» державного організму до повсякденних потреб додаються потреби суспільного та навіть державного характеру. Вся ця широкоспектральна факторальна «палітра» спричиняє постійний психологічний тиск на людину, нівелюючи можливість її індивідуального самовираження. Держава у даному сенсі, на переконання філософа, відіграє одну із ключових ролей, а тому для досягнення найвищого ступеня задоволення, яке у своєму апогеї є нічим іншим, як вираженням всеохоплюючого щастя, індивідові потрібно «вирватися раз і назавжди із в'язниці повсякденності та суспільної діяльності» [11, с.369; 13, с.260; 15, с.222]. Саме тому мислитель пропонував якомога подальше дистанціюватися від держави та сприймав її як певну, та навіть тимчасову необхідність, як засіб гарантування, перш за все, суспільної безпеки. Політичне життя не збагачує особистість, а дезорієнтує, роз'єднуючи людей, саме тому адепти епікурейзму утримувалися від участі у суспільних справах, уникали натовпу, а від держави (полісу) прагнули отримати лише гарантії миру та безпеки. Фактично формуючи маленьку общину друзів у структурі великої соціальної спільноти вони займалися пошуком у середині власного об'єднання індивідуального щастя, відмежовуючись від щастя загального [10, с.522]. «Живи непомітно» [1, с.368; 13, с.260; 15, с.236] – дана теза, на наш погляд, досить чітко передає ставлення філософа до держави та суспільства, адже, на його переконання, лише у зверненні до самого себе відкривається можливість досягнення атараксії та душевного спокою. Пропаговане ним відлюдництво мало на меті, на наш погляд, виховання природно-гармонійної особистості, мудреця, який уже не міг опуститися до рівня мирської метушні, в силу пізнання ним вищої сутності, яку філософ називав «задоволенням», «щастям», «свободою». Так Епікур зазначав, що вільна людина не може набути великих

статків, тому, що це нелегко зробити без упокоєння перед натовпом чи правителями [15, с.223], вільний індивід відмовляється від світу матеріальних благ заради долучення до благ духовних, адже власність – зобов'язує, що заважає процесові пізнання вищої сутності людського існування. Філософ указував на те, що ліпше бути безтурботним лежачи на соломі, ніж постійно перебувати у стані тривоги, маючи золоте ложе та дорогий стіл [15, с.231], що, на нашу думку, фактично є проявом ідей, притаманних буддизмові. Філософ убачав прояви благополуччя та щастя не у володінні матеріальними благами, не у соціальному статусі, не у будь-яких посадах чи силі, а у звільненні від смутку, в поміркованості почуттів і доброму настрої, що не виходить поза визначені природою межі [15, с.236]. Він зазначав, що вище благо криється не в коронах царів і земних богів, а в «короні атараксії, яка перевершує корони великих імперій» [13, с.260].

Епікурейська відстороненість від ідей держави, досить ускладнює процес визначення форми державного правління, а відповідно, і права, прихильником яких був мислитель. Намагаючись усіляко уникати даної проблематики, філософ звертався до неї досить опосередковано. Зокрема із висловів мислителя про те, що він ніколи не прагнув подібатися натовпові, про те, що він ніколи не навчався тому, що подобалося демосу, та стосовно того, що його знання були далекими для почуттів переважної більшості населення [8, с.347; 15, с.231], можна зробити висновок про те, що він не був прихильником демократичної форми правління. Хоча В.С.Нерсисянц зазначав, що з певною часткою умовності можна було б сказати, що в політичному плані епікурейській етиці найбільш притаманна така форма помірної демократії, за якої владарювання законів поєднується з максимально можливим ступенем свободи й автономії індивідів [16, с.231]. А на думку Т.В.Гончарової, народовладдя для Епікура, а також іще для багатьох афінян, залишалося найкращою формою державного управління, однак він уже не знаходив у тогочасній сумній афінській реальності нічого, що було б подібним до успадкованих від славного минулого демократичних ідеалів [6, с.121].

Епікур, виходячи з його ставлення до держави як штучного утворення, безперечно, був прихильником природно-правової концепції. Так, відповідно до переконань мислителя, основним джерелом законодавства було природне право, адже, на його думку, воно несло у своєму

змісті взаємну користь у формі договору взаємно не шкодити та не терпіти шкоди [14, с.28]. Філософ вважав, що законодавство в державі повинно, перш за все, утримувати у певних діяльних рамках простих громадян, адже, на його думку, закони видаються заради мудрих, але не для того, щоб вони не вчиняли зла, а для того, щоб їм не спричиняли шкоди [15, с.235]. На думку мудреця, законодавство в державі потрібне для захисту вищих прошарків суспільства від посягань простолюдинів. Але чим можуть бути викликані такі зазіхання? Адже Епікур з презирством ставився до накопичення матеріальних благ будь-якого походження, вказуючи на те, що любов до грошей, набутих нечесним шляхом, – нечеслива; до грошей, набутих чесним шляхом, – ганебна; а брудна скнарість – непристойна навіть при чесності [15, с.220]. Даною ідентифікуючою чеснотою він, у першу чергу, наділяв мудреців, вказуючи на несумісність наявності матеріальних багатств з духовним розвитком особистості. Лише аскетичний спосіб життя може привести до вищого задоволення, а кому не достатньо мінімально-необхідного – тому нічого не достатньо [15, с.234]. На наш погляд, соціальний протест широких народних мас могло викликати не матеріальне становище вищого, в епікурейському розумінні, прошарку населення, а його мудрість і неприйнятний для переважної більшості населення стиль життя та ставлення до суспільно-політичних процесів, що мали місце на теренах держави. Але у той же час Епікур був не схильним ідеалізувати особу мудреця, адже цей індивід – перш за все людина і ніщо людське йому не чуже. Відштовхуючись від даного постулату, філософ ставив резонне запитання: «Чи зробить мудрець щось заборонене законами, знаючи, що це залишиться невідомим? Просту відповідь важко знайти» [15, с.225], тобто мислитель не наділяв нормативно-правовий акт певним ореолом святості, а ставився до нього, як до встановленого державою правила, суворе дотримання якого є зовсім не обов'язковим. Фактично закон для Епікура не був панацеєю від усіх бід, нормативний акт виступав результатом діяльності державних органів, а його основне завдання полягало у забезпеченні функціонування даного територіально-політичного утворення. Але у цьому випадку зауважимо, що, на наш погляд, закон для філософа був більш ціннісним феноменом аніж держава, адже безпосереднім його джерелом, на думку мислителя, виступало природне право.

Висновки. Як зазначав В.С.Нерсисянц, епікурейське договірне трактування держави і

права мало на увазі рівність, свободу та незалежність членів договірного спілкування і за своєю суттю є історично першою філософсько-правовою концепцією лібералізму та ліберального індивідуалізму. Важлива лінія зв'язку тягнеться від договірної-правової концепції Епікура до ідей суспільного договору Нового часу [7, с.26-27; 17, с.521-522].

Виходячи із зазначеного, можна прийти до висновку, що епікурейська інтерпретація справедливості, держави та права є цілком антитегічною щодо класичної грецької, і перш за все стосовно викладів Платона та Аристотеля. Об'єктивна основа, цінність і зміст закону та права полягають в їх корисності: з погляду Епікура, держава втрачає своє абсолютне значення, перетворюється на релятивний інститут, що виникає з простого договору зважаючи на його корисність. З джерела та вінця всіх вищих моральних цінностей вона перетворюється на звичайний засіб охорони вітальних цінностей, необхідний, але недостатній. Справедливість, у свою чергу, набуває відносного характеру, що підпорядковується, перш за все, корисності [13, с.260-261]. Як зазначав Є.М.Трубецький, епікурейський філософ надасть перевагу спокою приватного життя перед метушнею та занепокоєнням політики: він бере участь в інтересах суспільних, політичних лише тією мірою, коли цим не порушується весела безтурботність його щоденного, домашнього життя. Він потребує законів лише для того, щоб бути забезпеченим у мирному користуванні життєвими радощами, і лише виключні обставини можуть змусити його взяти діяльну участь у поточних суспільних справах [21, с.124-125]. Фактично у державно-правовій сфері людського буття Епікур виступав прихильником відстороненості особистості від суспільно-політичних процесів, що мали місце на теренах державного утворення. Основне завдання держави, на переконання філософа, полягало у наданні гарантій безпеки власному населенню, тай створюється вона соціумом лише з цією метою. Закон, у свою чергу, виступав лише результатом і засобом діяльності органів державної влади, який не наділявся ореолом надзвичайності. Хоча варто зазначити, що походження нормативно-правового акта, за Епікуром, криється у сфері природно-правового буття та є невід'ємною складовою Всесвіту.

Список літератури

1. Андреев Ю.В. Цена свободы и гармонии. Несколько штрихов к портрету греческой

цивилизации. – Серия «Античная библиотека». – Санкт-Петербург: Алетейа, 1998. – 432с.

2. Античность как тип культуры / А.Ф.Лосев, Н.А.Чистякова, Т.Ю.Бородай и др. / М.: Наука, 1988. – 336с.

3. Арним Г. История античной философии: Перевод с нем. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – 264с.

4. Асмус В.Ф. Античная философия. Учебное пособие. – М.: Высшая школа, 1976. – 543с.

5. Виц Б.Б. Демокрит. – М.: Мысль, 1979. – 212с.

6. Гончарова Т.В. Эпикур. – М.: Молодая гвардия, 1988. – 303с.

7. Гришук О. До історії розвитку ідеї людської гідності (VI ст. до н.е. – XIII ст. н.е.) // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2007. – Випуск 44. – С.24-30.

8. Доддс Э.Р. Греки и иррациональное / Перевод с англ. – Санкт-Петербург: Алетейа, 2000. – 507с.

9. История философии: Запад-Россия-Восток (книга первая: Философия древности и средневековья). – М.: Греко-латинский кабинет Ю.А.Шихалина, 2000. – 480с.

10. Канто-Спербер М., Барнз Дж., Бриссон Л., Брюнсвиг Ж., Властос Г. Греческая философия. – Т.П. – М.: Греко-латинский кабинет Ю.А.Шихалина, 2008. – 980с.

11. Куланж Ф.де. Древний город. Религия, законы, институты Греции и Рима. – Москва: Центрполиграф, 2010. – 414с.

12. Лосев А.Ф. История античной философии в конспективном изложении. – Москва: ЧеРо, 1998. – 192с.

13. Мальцева С.А., Антисери Д., Реале Дж. Западная философия от истоков до наших дней. Античность и средневековье, 1-2. – Санкт-Петербург: Пневма, 2008. – 704с.

14. Маркс К. Труды по эпикурейской философии. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 232с.

15. Материалисты Древней Греции. – М.: Госполитиздат, 1955. – 239с.

16. Нерсесянц В.С. Политические учения Древней Греции. – М., 1979. – 263с.

17. Нерсесянц В.С. Философия права: учебник. – М.: ИНФРА-М, 2011. – 848с.

18. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. – Ч.І. – Античность. – Санкт-Петербург: Петрополис, 1997. – 336с.

19. Розин В.М. Предпосылки и особенности античной культуры. – М., 2004. – 297с.
20. Трохачев С.Ю. Философские основания медицинской теории Асклепиаса Вифинского // Некоторые проблемы истории античной науки. Сборник научных работ. – Ленинград, 1989. – С.127-135.
21. Трубецкой Е.Н. История философии права // Філософія та енциклопедія права в Університеті Святого Володимира: у 2 кн. – К.: Либідь, 2011. – Кн. 2 / уклад. І.С.Гриценко. – 448с.
22. Трубецкой С.Н. История древней философии. – Ч.2. – М.: Типография товарищества И.Н.Кушнеревъ и К°, 1908. – 137с.
23. Трубецкой С.Н. Курс истории древней философии. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС; Русский Двор, 1997. – 576с.
24. Філософія як історія філософії.: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2010. – 648с.

Стаття надійшла до редколегії 30 серпня 2012 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії М.В. Никифороком.

S.G. Melenko

State and Law in the Philosophical Views of the Epicureans

Summary

The article under discussion investigates the philosophical views of an ancient Greek philosopher Epicurus and his disciples upon the notions of State and Law. Besides, it makes an attempt of analyzing the Epicureans' principles of the world's atomic structure and the latter's extrapolation on the sphere of social being.

Key Words: Epicurus, philosophical and law views, world's atomic structure, democracy, Democritus, ataraxy, apomy.

S.G. Melenko

Государство и право в философских воззрениях эпикурейцев

Аннотация

Исследуются философские взгляды древнегреческого мыслителя Эпикура и его последователей на государство и право. Анализируется эпикурейская экстраполяция принципов атомарного строения Вселенной на сферу социального бытия.

Ключевые слова: Эпикур, Демокрит, философско-правовые взгляды, атомарное строение мира, апония, атараксия, демократия.